

Для больш дакладнага размежавання жанраў пункціраў і квантэмаў у творчасці А. Разанава, лічым, варта прытрымлівацца меркавання даследчыка А. Івашчанкі, які называе гэтыя эксперыментальныя формы «верш-медытацыя» і «верш-развага» [21].

Заклучэнне. Па меркаванні даследчыкаў, квантэма з'яўляецца пазакантэкставай, бясфабульнай, безынтанацыйнай паэтычнай формай А. Разанава, дзе рацыянальнае саступае месца інтуітыўнаму, а аўтарскае прыхаванае паведамленне часта затойваецца ў падтэксце. У адрозненне ад пункціра квантэма, па-першае, характарызуецца адсутнасцю знакаў прыпынку (рэдка выпадак — шматкроп'е), па-другое, яна карацейшая за пункцір (большасць мае памер у тры-чатыры радкі), а таксама ў пераважнай большасці квантэм выкарыстоўваюцца такія прыёмы гукапісу, як алітарацыя і асананс.

Спіс цытаваных крыніц

1. Ціхановіч Т. А. Дынаміка жанравай фанасемантыкі паэзіі А. Разанава. Мн. : Бел. навука, 2009. 25 с.
2. Чарадзеі роднага слова. 40 моўных партрэтаў беларускіх пісьменнікаў : у 2 ч. / уклад. А. Я. Міхневіч, Н. Ю. Паўлоўская. Мн. : МДЛУ, 2006. Ч. 2. 176 с.
3. Аляшкевіч Т. Гук і сэнс у паэтычным космасе Алеся Разанава // Польша. 2010. № 2. С. 122—127.
4. Івашчанка А. С. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй : манагр. Мн. : БНТУ, 2008. 143 с.
5. Там жа. С. 61.
6. Беларускія пісьменнікі на старонках часопіса «Роднае слова»: бібліяграфічны паказ / А. В. Высоцкая [і інш.]. Мн. : Бел. асац. «Конкурс», 2008. 256 с. ; Івашчанка А. С. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй. С. 65.
7. Івашчанка А. С. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй. С. 65.
8. Разанаў А. Шлях-360 : паэмы і вершы. Мн. : Маст. літ., 1981. 110 с.
9. Там жа. С. 77.
10. Там жа. С. 92.
11. Івашчанка А. С. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй. С. 126.
12. Там жа.
13. Разанаў А. Шлях-360. С. 124.
14. Івашчанка А. С. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй. С. 70.
15. Аляшкевіч Т. Гук і сэнс у паэтычным космасе Алеся Разанава. С. 123.
16. Мова і літаратура ў 20 ст.: агульныя аспекты даследавання: матэрыялы рэсп. навук-практ. канф. / рэдкал. : П. І. Навойчык [і інш.]; Беларус. дзярж. ун-т. Мн. : Выд. цэнтр БДУ, 2010. 469 с.
17. Ціхановіч Т. А. Дынаміка жанравай фанасемантыкі паэзіі А. Разанава. С. 17.
18. Разанаў А. Лясная дарога: версэты. Мн. : Маст. літ., 2005. 200 с.
19. Разанаў А. Дождж: возера ў акупунктуры. Мн. : Маст. літ., 1995. 87 с.
20. Івашчанка А. С. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй. С. 69.
21. Там жа. С. 80.

УДК 811.161.3:82-31 Дайнека

В. І. Рылка

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

ГІСТАРЫЗМЫ І АРХАІЗМЫ ЯК СТЫЛІСТЫЧНЫЯ СРОДКІ Ў РАМАНЕ Л. ДАЙНЕКІ «МЕЧ КНЯЗЯ ВЯЧКІ»

Уводзіны. Лексічныя нормы патрабуюць правільнага выкарыстання слоў у адпаведнасці з іх значэннем, спалучальнасцю, стылістычнай афарбоўкай. Гістарызмы і архаізмы ўжываюцца ў сучаснай мове тады, калі патрабуюцца назваць прадметы і з'явы мінулага. Часта такія найменні сустракаюцца ў дапаможніках і навуковых працах па гісторыі, а таксама ў мастацкіх творах пра мінулае.

Асноўная частка. Як адзначае І. Я. Лепешаў, «пішучы твор пра мінулае, аўтар не павінен імітаваць мову пэўнага часу і захоўваць абсалютную гістарычную дакладнасць у маўленні сваіх персанажаў. Ствараючы раман, аповесць, п'есу на гістарычную тэму, пісьменнік арыентуецца на чытача-сучасніка і піша ў асноўным на мове сваёй эпохі, але з пачуццём меры і мастацкай мэтазгоднасці выкарыстоўвае і моўныя сродкі той эпохі, пра якую апавядае ў мастацкіх вобразах» [1, с. 52].

В. Скот, непераўзыхлены майстар гістарычнага рамана, лічыў, што ў творы пра даўнейшую эпоху нельга дапускаць слоў і выразаў сучаснага паходжання.

У хрэстаматыйных творах «пераважаюць такія ўстарэлыя словы, якія для аўтараў гэтых твораў былі не архаізмамі ці гістарызмамі, а жывымі словамі актыўнай лексікі. Устарэлымі яны сталі пасля, галоўным чынам, у савецкі час. Такія словы называюць архаізмамі і гістарызмамі часу ў адрозненне ад архаізмаў і гістарызмаў стылістычнага ўжывання» [2]. У творах Л. Дайнекі знаходзім прыклады выкарыстання ўстарэлай лексікі з пэўнай стылістычнай мэтай: гістарызмы і архаізмы выконваюць важную ролю «гістарычнага “рэквізіту”, пры дапамозе якога пісьменнік стварае свет мінулага, каларытныя вобразы герояў» [3, с. 88].

Гістарызмы на падставе прадметна-паняційных прыкмет даследчыкамі аб'яднаны ў чатыры групы, прыклады якіх знаходзім у рамане Л. Дайнекі «Меч князя Вячкі»:

1) грамадска-палітычная лексіка: *Аб гэтым будзе сказана ратайным старастам, цівунам і радовічам* [4, с. 31]; *Здаецца, усе мінезінгеры Саксоніі, Тэўтоніі і Швабіі спявалі яму зараз* [5]; *Пра цябе будуць спяваць нашчадкам галасістыя вайдэлоты* [6]; *Старэйшына абозу, пошлы купец Нажыр, выйшаў наперад* [7] і інш.;

2) сацыяльна-эканамічная лексіка: *Я з лэтаў, з тых, што жывуць на рацэ Імера* [8]; *У хатках, што чарнеліся ўздоўж вуліц, спалі са сваімі жонкамі і дзецьмі рымары і броннікі, кавалі і сырамятнікі, цесляры і скрыннікі, муралі і апоннікі. А яшчэ — дымары, плавільчыкі жалеза* [9]; *Аб гэтым будзе сказана ратайным старастам, цівунам і радовічам* [10]; *Мы з табою васалы* [11] і інш.;

3) ваенная лексіка: *Сані ваявода загадаў пасекчы і спаліць* [12]; *Старшы дружыннік Халадок разбіў аб ганак вялікі, для гэтага дня зроблены ганчаром Валодшам гліняны гаршчок* [13]; *Адчыніліся высокія, абцягнутыя рысінай шкурай, абабітыя срэбнымі бляшкамі дзверы, і ў святліцу ўвайшоў тысяцкі Жыраслаў Пад Гольм, на тэўтонаў, тысяцкім хадзіў Іларыён, але нядаўна зусім раптоўна памёр — быў пакусаны ўласным дваровым псом* [14] і інш.;

4) бытавая лексіка: *Мірошка апрануў тоўстую карычневую світку, поршні з цёплымі анучамі на ногі, шапку-аблавушку з воўчай футры* [15]; *Гэта быў лоцяў на пятнаццаць удоўжкі і ўшыркі скляпок з каменнай слізкай падлогай* [16]; *Потым Соф'ю вялі абедаць, а Мірошка ішоў да Кліматы Аднарука, разам з якім жыў у каморцы* [17] і інш.

Г. Лябёдка, А. Яскевіч адрозніваюць лексічныя і семантычныя архаізмы. Лексічныя архаізмы, ў сваю чаргу, падзяляюцца на тры групы, прыклады якіх знаходзім у даследуемым рамане:

1) лексіка-словаўтваральныя архаізмы (словы з устарэлай марфемай): *Ішлі наволі, у глыбокім одуме, нават забыліся, што трэба дзядоў баяцца* [18] — роздуме; *Тут таксама са сцен тырчэлі аленьвыя і ласіныя рогі, але абпіленыя на канцы, ператвораныя ў свечнікі* [19] — падсвечнікі і інш.;

2) лексіка-фанетычныя (словы, што страцілі асобныя значэнні): *Плінфа і булыгі чаргаваліся між сабою* [20] — бульжнікі; *Раб павінен маўчаць, схіліўшы выю, калі гаворыць або думае гаспадар* [21] — шыю; *Князь да горкай сліны ў роце захацелася як найхутчэй вярнуцца ў Бельчыцы, у сваю святліцу, убачыць князіню Уляну, пачытаць пергамены* [22] — пергаменты і інш.;

3) уласналексічныя архаізмы (словы, устарэлыя ва ўсіх сваіх значэннях): *Галаўнік, пракляты сваёй сям'ёй і горадам, стаяў ён каля забаролаў Кужейноса і слухаў, як перагукваюцца воі, як звіняць іхнія мячы* [23]; *Тэўтон з Рыгі (Браціла не ведаў ягонае імя) быў высокі, танклявы ў поясе, але шыракагруды* [24]; *Няздзіл схіліў галаву ў знак згоды, і водбліск ад паходні, што гарэла непадалёку, уваткнутая ў доўгі тураў рог, успыхнуў на місюрцы — жалезным шлеме з кальчужнай сеткай* [25] і інш.

У рамане Л. Дайнекі «Меч князя Вячкі» знаходзім прыклады лексіка-фанетычных архаізмаў розных семантычных груп:

1) устарэлыя ўласныя назвы: *Воі на забаролах свяцілі паходнямі, сонна, млява крычалі, перагукваліся між сабою: «Полацк!.. Менск!.. Друцк!.. Риа!..»* [26] — Мінск, Друцк, Орша і інш.;

2) назвы плямён: *Я біўся з яцвягамі і ўграмі, тэўтонамі і свеямі* [27] — шведам і інш.;

3) назвы прадметаў паўсядзённага ўжытку: *Струмант свой кавальскі прывязу, кнігу вучоную аб гарачых і халодных металах* [28] — інструмент і інш.

Некаторыя ўстарэлыя словы, якія сустракаюцца ў рамане «Меч князя Вячкі» не тлумачацца з дапамогай слоўніка. Л. Дайнека прыводзіць сам тлумачэнні такіх слоў, напрыклад: *Не з-за грыўняў, якія кожная сям'я, кожны дым павінны былі заплаціць за тое, што на зямлі ашчыны знойдзена мёртвае цела, а забойца невядомы. Дым — падатковая адзінка ў старадаўні час* [29].

Сустракаюцца ў рамане словы, якія супадаюць па гучанні і напісанні з сучаснымі, але маюць розную семантыку. Так, напрыклад, Л. Дайнека ўжывае слова *сцяг* у іншым значэнні, якое падаецца ў «Гістарычным слоўніку беларускай мовы»: *сцяг* (у рамане «Меч князя Вячкі») — тагачаснае вайсковое падраздзяленне колькасцю ў 50 чалавек. *Старшы дружыннік Мсцібог з усім сваім сцягам. І сцяг Халадка* [30].

У «Гістарычным слоўніку беларускай мовы» аналізуемае слова мае два значэнні, адрозныя ад таго, якое падае аўтар:

«Сцяг — 1) умацаванае на дрэўку палотнішча рознай формы і афарбоўкі з надпісамі, упрыгожаннімі і пад., якое служыць эмблемай дзяржавы, арганізацыі ці вайсковай часці, злучэння, карабля; 2) ідэя, якая служыць асновай адзінства дзеянняў якой-небудзь групы, арганізацыі; светапогляд, праграма» [31, с. 148].

Значэнні некаторых слоў, выкарыстаных Л. Дайнекам, у слоўніках не знаходзім: *Я пра царкву, князь, кажэ, — прыгладзіў шырокай даланёю свае чэрмныя валасы Халадок* [32]. Здагадвацца пра значэнне (колер) даводзіцца са зместу тэксту: *Толькі валасы з-пад шлема выбіваліся не светла-русые, як у князя, а чэрмныя, рыжыя* [33].

Заклучэнне. Пры ўжыванні слова ўлічваецца не толькі яго стылістычная і эмацыянальна-экспрэсіўная афарбоўка, але і сфера яго бытавання ў сучаснай беларускай мове. Раман Л. Дайнекі «Меч князя Вячкі» дае багаты матэрыял для даследавання пасіўнай лексікі беларускай мовы. Пісьменнік даволі часта звяртаецца да ўстарэлай лексікі як сродку выразнасці мастацкай мовы для стварэння каларыту эпохі, узнáўлення рэальна-гістарычных абставін і мовы герояў.

Спіс цытаваных крыніц

1. Лепешаў І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту : вучэб. дапаможнік. Мн. : Выш. шк., 2009. 287 с.
2. Там жа. С. 60.
3. Юрэвіч А. К. Стылістыка беларускай мовы : вучэб. дапаможнік для студэнтаў-завочнікаў філал. фак. пед. ін-таў. Мн. : Выш. шк., 1983. 191 с.
4. Дайнека Л. Меч князя Вячкі. След ваўкалака : раманы : для ст. шк. узросту. Мн. : Юнацтва, 1993. 606 с.
5. Там жа. С. 47.
6. Там жа. С. 64.
7. Там жа. С. 84.
8. Там жа. С. 197.
9. Там жа. С. 16.
10. Там жа. С. 31.
11. Там жа. С. 61.
12. Там жа. С. 139.
13. Там жа. С. 168.
14. Там жа. С. 120.
15. Там жа. С. 77.
16. Там жа. С. 41.
17. Там жа. С. 179.
18. Там жа. С. 89.
19. Там жа. С. 125.
20. Там жа. С. 119.
21. Там жа. С. 52.
22. Там жа. С. 136.
23. Там жа. С. 12.
24. Там жа. С. 10.
25. Там жа. С. 29.
26. Там жа. С. 9.
27. Там жа. С. 133.
28. Там жа. С. 144.
29. Там жа. С. 73.
30. Там жа. С. 33.
31. Гістарычны слоўнік беларускай мовы / склад. І. У. Будзько [і інш.] ; пад рэд. А. М. Булькі. Мн. : Бел. навука, 1982—1989.
32. Дайнека Л. Меч князя Вячкі. След ваўкалака. С. 40.
33. Там жа. С. 38.

УДК 81'373.21

И. И. Страхов

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования
«Воронежский государственный университет», Воронеж, Российская Федерация

ЛИМНОНИМЫ РУССКОГО СЕВЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ М. М. ПРИШВИНА

Введение. С. В. Логвиненко назвал Выгозеро центром географического топоса Севера для М. М. Пришвина [1, с. 11]. Подсчёт количества употреблений топонима *Выгозеро* (72 единицы) подтверждает догадку елецкого литературоведа. Больше о Севере «говорит» у М. М. Пришвина только топоним *Север. Выгозеро* — это реально существующее озеро и населённые пункты, относящиеся к нему, становятся основным местом действия двух самых объёмных произведений М. М. Пришвина: книги очерков «В краю непуганых птиц» и незаконченного романа-сказки «Осударева дорога», имеющего с первой книгой некоторые общие места, но выражающего другую творческую концепцию. *Выгозеро* становится одним из основных дифференцирующих и локализирующих топонимов этих произведений, при этом ни фонетический облик, ни этимологическое значение образованного от названия реки *Выг* топонима М. М. Пришвиным не обыгрывается. В некоторых случаях топоним *Выгозеро* объединяет все поселения, разбросанные по выгозерским островам и по берегу озера в единую общность: «Максимовна — известная по всему Выгозеру вопленица, плакальщица или подголосница» [2, с. 74]; «Этот даровитый человек больше всех других моих знакомых на Выгозере обладает чистой, непосредственной верой во всё чудесное» [3]. Топоним *Выгозеро* имеет специфическую форму: он содержит слово-индикатор, указывающий на тип денотата (*озеро*). Многие карельские лимнонимы, образованные по той же модели, дают названия близлежащим населённым пунктам. Только в произведениях М. М. Пришвина мы встречаем несколько таких примеров: деревни *Волозеро* и *Хижозеро*. В предисловии к «Осударевой дороге» М. М. Пришвин, желая, вероятно, выразиться максимально понятно для тех, кто не был знаком с его первой книгой, переименовывает топоним *Выгозеро*: «Так вот